

XIX. YÜZYILDA HARPUT'TA FİYATLAR

Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA ÖZTÜRK*

XIX. yüzyıl Türkiye tarihi üzerinde yapılan araştırmaların daha çok siyasî tarih ve ıslahat hareketleri alanında yoğunluk kazandığı, iktisadî ve sosyal tarihe ait araştırmaların azlığı dikkati çekmektedir. Hele iktisadî hayatın önemli bir ögesi olan fiyat hareketlerine ait çalışmaların yokluğu daha da ilginçtir ve bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu cümleden olarak, halen yürütmekte olduğumuz Anadolu Fiyat Tarihi projesi çerçevesinde, XIX. yüzyılda Harput'ta fiyatlar incelenmeye çalışılmıştır.

Fiyatlara geçmeden önce, fiyatların akışını ifade ettiğimiz değeri, yani tedavüldeki paranın durumunu incelemek yerinde olacaktır. Ayrıca, Osmanlı döneminde gerek fiyat politikası ve gerekse fiyatların analizi konularına, daha önce yaptığımız araştırmalarda değindiğimizden, tekrardan kaçınmak için, burada girmiyoruz¹.

A — PARANIN DURUMU

Madeni para rejiminin hâkim olduğu Osmanlı parasının esasını, başlangıçta gümüş "akçe" teşkil ederken, iç malî bunalımlar ve dünya çapındaki enflasyonist cereyanların etkisiyle zaman içinde devalüasyona uğrayarak yerini "kuruş" ve kuruşun 1/40'ı olan "para"ya bırakmıştır. XIX. yüzyılda, devletin para birimi olan kuruşun yanında, daha çok büyük ticarî işlemlerde kullanılan yerli ve yabancı altın paralar da tedavül etmekteydi.

Devletin, tedavüldeki paranın resmî rayicini koruyabilmek için pek çok tedbirler almasına rağmen, XIX. yüzyılın siyasî ve ekonomik şartları, bunu imkânsız kılıyor, para sürekli olarak değer kaybediyordu. Nihayet 1840 yılında, malî bunalımın etkisiyle, ilk defa para yerine geçen kâğıt olan kaimeler piyasaya sürüldü. Onun için bu dönemin parasını 1800-1840 ve 1840-1900 olmak üzere iki bölümde incelemek yerinde olacaktır. Zira 1840 yılına kadar, eskiden beri tedavülde olan kuruş ve altınlar, 1840 Tashih-i

* Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-ELAZIĞ.

¹ Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985, s. XVIII-XXI.

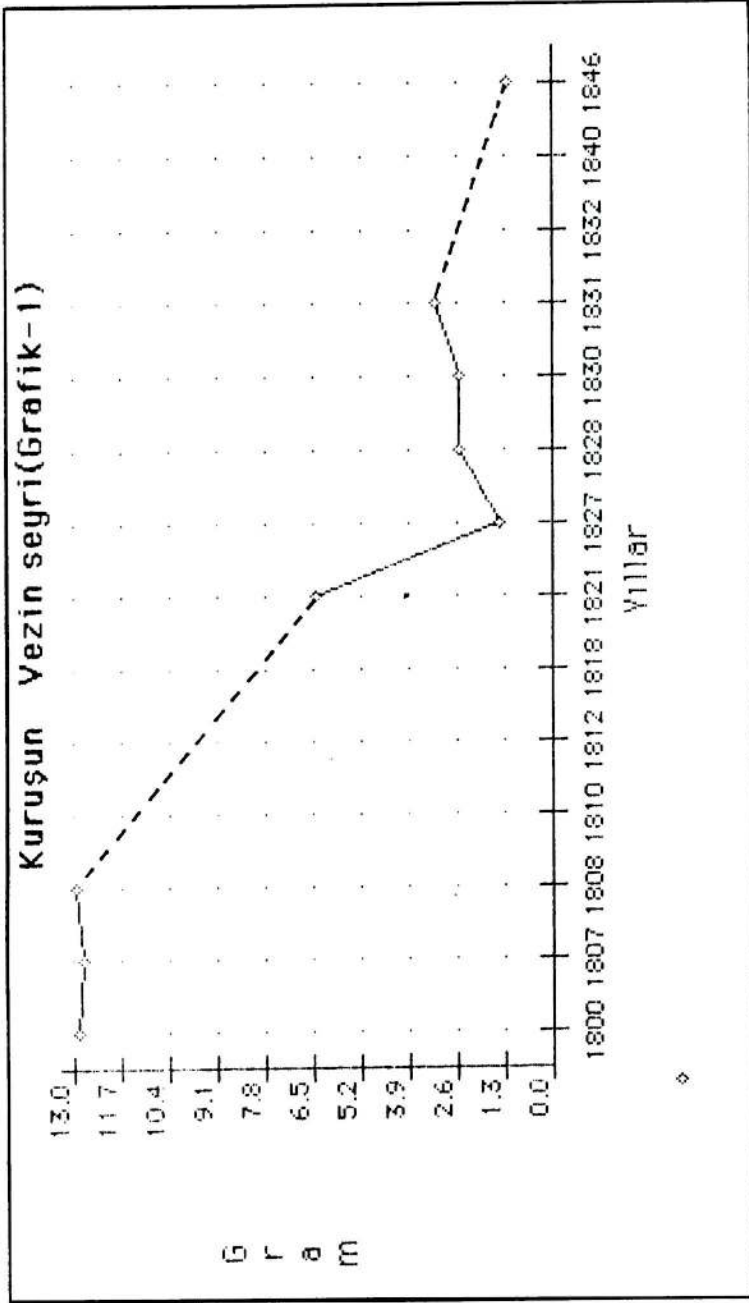
Ayar Fermanı'yla yerini, bu tarihten itibaren Osmanlı parasının esası olacak olan Mecidiye altın ve gümüşlerine bırakacaktır.

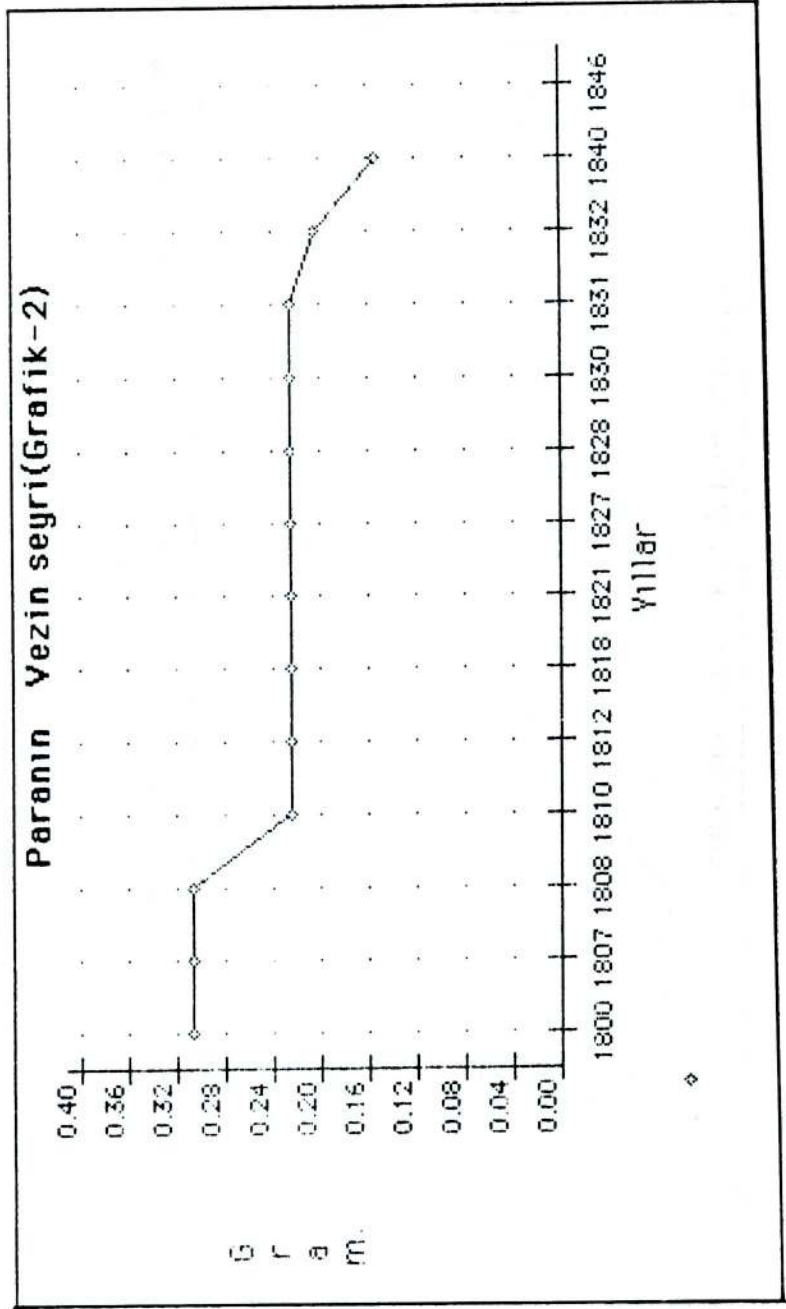
(Bkz. Grafik I-II. Kuruş ve Paranın Vezin seyri (1801-1846)
Grafik III Tedavüldeki bazı Altın Fiyatları (1801-1851)
Tablo I. Mecidiye Altın ve Gümüşleri)

1881 yılından itibaren de 100 kuruşa eşit, binde 916,5 ayarında 2 dirhem 4 kirat (7.216 gr.) ağırlığında olan *Osmanlı Lirası*, para biriminin esası olacaktır. Bu yıllarda bir İngiliz Lirası 110 kuruş (1,25 lira), bir Fransız Lirası da 86,4 kuruş (0,86 lira) değerindeydi².

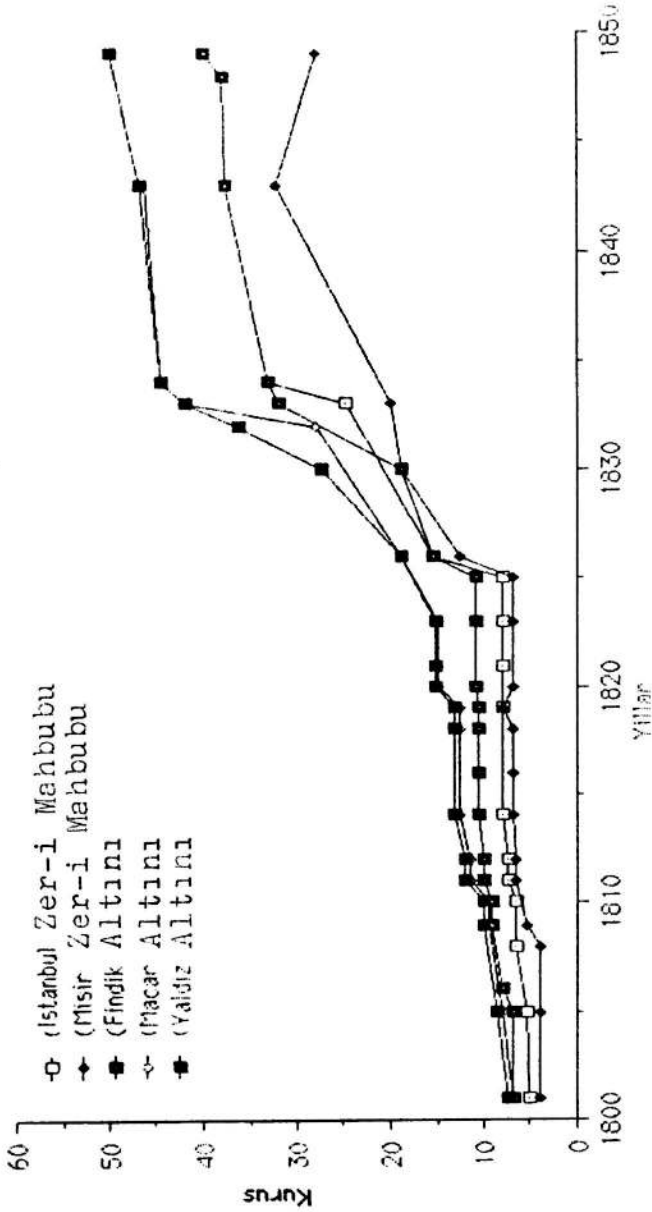
Yüzyılın ilk yarısına kadar kuruş, 12,8 gramdan 1.224 grama kadar düşerek % 90,43 oranında, Para ise 0,306 gramdan 0,153 grama düşerek % 50 oranında değer kaybına uğramıştır. Öte yandan adı geçen altın cinsleri de önemli oranlarda değer kazanmışlardır. Mesela İstanbul Zer-i Mahbubu % 652,4, Mısır Zer-i Mahbubu % 709,25, Fındık altını % 437,43, Macar % 560,36 ve Yıldız da % 526,67 oranında yükselmişlerdir. 1840'ta geçilen *Mecidiye* esasına dayalı para sistemi, hem Osmanlı parasında bir birlik sağlamış ve hem de paranın değerini nisbeten korumuştur. Bu tarihten sonra Osmanlı parası, daha çok yabancı paralara, özellikle İngiliz Lirasına karşı korunmaya çalışılmıştır. Nitekim bu amaçla, yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ülkede faaliyet gösterecek yabancı bankalardan, Osmanlı parasının İngiliz Lirası karşısında değerini sabit tutma garantisi istenmişti. Bunu garanti eden yabancı şirketlere, banka kurma imtiyazı veriliyordu. Artık Osmanlı parası, bankalar aracılığıyla sağlanan dış borç ve kredi zincirine bağlanmış oluyordu.

² Diyarbakır Müzesi, *Harput Şer. Sic. No: 390, s. 11.*

Grafik-3 Altın Fiyatları

TABLO I

MECİDİYE ALTIN ve GÜMÜŞLERİ

(Ayarı Binde 916,5)

Cinsi	Kıymeti (Krş.)	Dirhem	Kırat	Gram
Beşbiryerde Lira	500	11	4	34.082
İkibuçuk Lira	250	5	10	18.041
Lira-yı Osmanî	100	2	4	7.216
Yarım Lira	50	1	2	3.608
Çeyrek Lira	25		9	1.804

GÜMÜŞ

(Ayarı 90)

Mecidiye	20	7	8	24.055
Yarım Mecidiye	10	3	12	12.023
Çeyrek Mecidiye	5	1	14	6.013
İkilik	2		12	2.405
Kuruş	1		6	1.202
Yirmi Paralık	1/2		3	0.606

B — FİYATLAR

1. *Hububat Fiyatları* :

Hububat, temel gıda maddesi olduğundan, her devirde üretimi teşvik edilmiş, ihracı yasaklanmış stratejik önemi haizdir. Onun için hububatın fiyatı daima kontrol altında tutulmaya çalışılmış, muhtekirlerin hububatı fahiş fiyatlarla satmaları engellenmiştir. Ancak özellikle buğday ve arpanın iki türlü fiyatı olduğu görülmektedir. Birisi, devletin takdir ettiği "mübaya fiyatı", diğeri de halk arasında geçerli olan "piyasa fiyatı"dır. Her ikisi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu da eskiden beri sürüp gelen "sürsat" geleneğinden ileri gelmiş olabilir. Bu yüzden hububat fiyatlarının seyrini, o günkü rayic fiyatların yansıdığı tereke defterlerinden izlemek daha isabetli görünmektedir.

Mesela, 1826 tarihli bir emirden³ her Harput buğday kilesi⁴ buğday 3 ve Harput kilesi arpa 2 kuruş iken, zamanın rayicine göre buğday fiyatlarına zam yapılmasında herhangi bir mahzur görülmemiş ve 1 Harput kilesi (69,228 kg.) buğday 5 ve 1 Harput kilesi arpa (53,844 kg.) 3 kuruşa yükseltilmiştir. Buna göre 1 Harput kilesi buğday 2,7, 1 Harput kilesi arpa da 2,1 İstanbul kilesidir. O halde 1 İstanbul kilesi buğday 1,86 kuruş yani 74,4 para, 1 İstanbul kilesi arpanın da 1,42 kuruş yani 56,80 para olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu tarihte buğdayın tereke fiyatına ait rakamlar elimizde yok ise de, genel fiyat seyri içinde bu rakamlar çok düşük görünmektedir.

Temmuz 1834'te (R. evvel 1250) buğdayın tereke fiyatı 30 kuruşa yükselmiştir⁵. 1835'te (14 Haziran 1835-17 Safer 1252) buğdayın kilesinin 50 kuruşa yükseldiği görülmektedir⁶. 1846 Mart'ında Harput'ta, karaborsacılar eliyle yaratılan bir hububat darlığına şahit olunmaktadır. Hatta bu yüzden, halkın ekmeçlik buğday bulmada bile zorluk çektiği, el altından buğdayın kilesinin 70-75 kuruştan satıldığı anlaşılmaktadır. Bunun önlenmesi için buğdayın kilesinin (Harput kilesi) 60 kuruştan alınıp-verilmesi hususunda bir emir yayınlanmıştır⁷. 1847 yılında buğdayın 30, arpanın da 15 kuruşa düştüğü görülmektedir⁸. 1848'de de buğday 3 kuruş ucuzlayarak 27 kuruşa düşerken, arpa da 1 kuruş zam görerek 16 kuruş olmuştur⁹.

(Bkz. Grafik IV. Harput'ta Hububat Fiyatları)

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hububat fiyatlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. 1865'te 1 kile buğday 85, arpa 43, gilgil (beyaz darı) 36,6, küşne (burçak) 60 ve colband (çavdar) da 50 kuruşluk ortalama fiyatlara ulaşmışlardır. 1899'da dönemin en yüksek seviyesine ulaşan buğday, yıllık ortalama 90, arpa da 57,5 kuruşa kadar yükselmişken¹⁰, nihayet 1901'de buğdayın yıllık ortalaması 60, arpanın da 35 kuruş olmuştur¹¹.

³ *Harput Şer. Sic.* No: 398, Vr. 19.

⁴ Harput buğday kilesi=54, arpa kilesi=42 okka. Bkz. *Har. Şer. Sic.* No: 218/117.

⁵ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 73.

⁶ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 96.

⁷ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 7.

⁸ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 60.

⁹ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 81.

¹⁰ *Harput Şer. Sic.* No: 387, s. 13, 26.

¹¹ *Harput Şer. Sic.* No: 387, s. 159, 175.

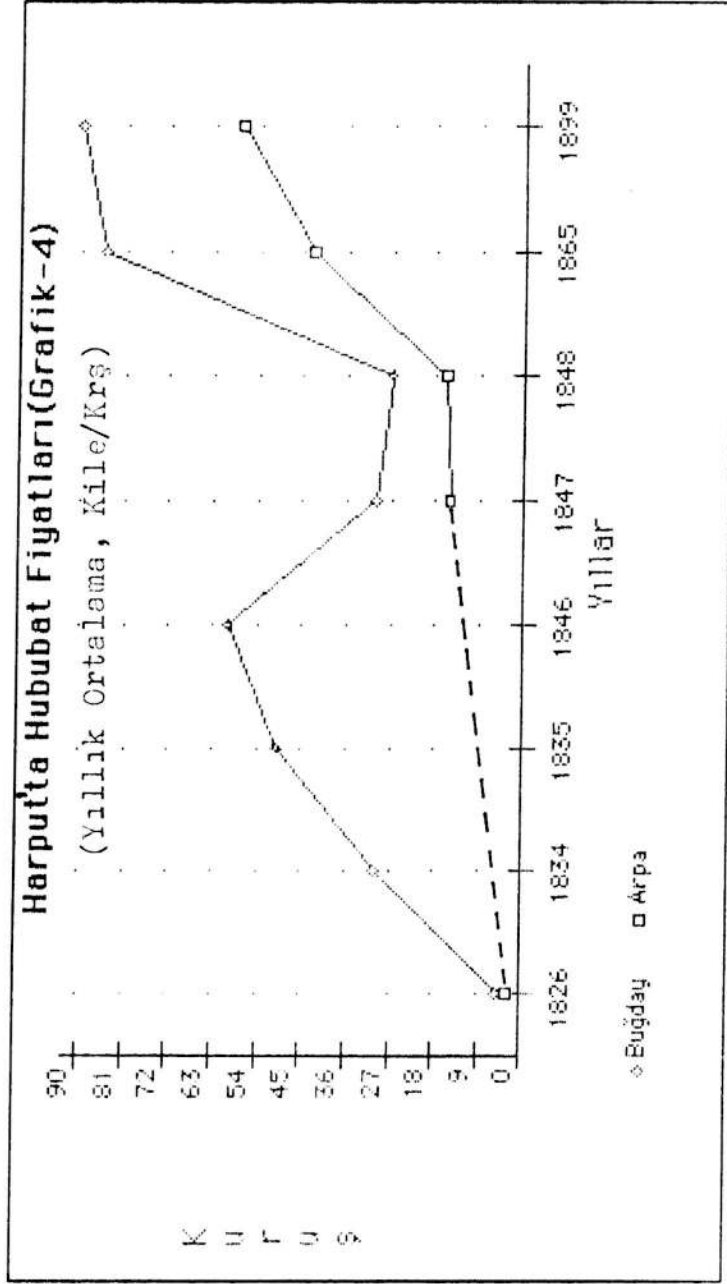
O halde dönem içinde buğdayın kilesi 5 kuruştan 60 kuruşa yükselerek % 1500, arpa da 3 kuruştan 35 kuruşa yükselerek % 1166,6 oranında artış kaydetmiştir. Buna göre buğdayın yıllık artış oranı % 17,64, arpanın yıllık artış oranı da % 14,18 dir.

2. Gıda Maddeleri Fiyatları

Bu grupta değerlendirilen maddeler, ekmek, et, yağ, un, pirinç, bulgur, bal, tuz vb. temel gıda maddeleridir. Gıda maddelerinin fiyat seyri, genellikle yıllık mahalli üretim veya iç ticaret hacmine göre değişmektedir. Devletin himayeci tutumundan olmuş olmalı ki, gıda maddelerine belli sürelerde narh verilir, bu konudaki haksız kazanç emelinde olan muhtekirlere mümkün mertebe müsamaha gösterilmezdi. Buna rağmen, muhtekirlerin yarattıkları sun'i darlıklara, az da olsa rastlanmaktadır. Özellikle Harput'ta dikkati çeken bir husus da, et fiyatlarının peşin ve veresiye olarak ayrı ayrı belirtilmesidir. Şimdiye kadar incelenen Ankara, Konya, Kayseri, Sivas, Tokat ve Trabzon illerinde böyle bir uygulamaya rastlanamamıştır. Belki de bu uygulama, mahalli alış-veriş geleneğinden ileri gelmiş olabilir.

Mesela, Ekim 1820 (Muharrem 1236) de bir batman (6 okka) etin peşin fiyatı 96 para iken, veresiye fiyatı 104 paraydı¹². Yine aynı tarihte bir batman kuyruk yağının peşin fiyatı 8,25, veresiye fiyatı da 8,75 kuruştı.

¹² *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 157.

Diğer bazı gıda maddelerinin fiyatları 1820, 1835, 1845 ve 1864 yılları itibarıyla aşağıda verilmiştir.

TABLO II
Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları
(Kıyye/Para)

	1820 ¹³	1835 ¹⁴	1845 ¹⁵	1864 ¹⁶
Ekmek		36,3	21	59,7
Et	16	62,5	50	160
Un			160	160
Sadeyağ		200	172	344
Zeytinyağı		400	320	440
Pirinç		120	60	160
Bal		208	160	200
Şeker		440	460	428
Pekmez		60	60	80
Kahve		640		508
Tuz		24	21	107
Soğan		10	12	30

Bazen aylık olarak narh verildiği de görülmektedir. Tablo V ve VI'da bazı gıda ve ihtiyaç maddelerinin aylık fiyatları verilmiştir. Dikkat edilirse, kış aylarında fiyatlar, diğer aylara nazaran daha yüksektir. Tabiat şartlarının üretim, ticaret ve arz-talep ilişkilerinin doğrudan etkilediği bir dönemde, bu gibi farklılıkların olması normaldir. Mesela, 1864 Ocak'ında kıyyesi 26 para olan ekmek, Mart'ta 66,5, Nisan'da 69 paraya kadar yükselmişken¹⁷, Haziran'da 54 paraya düşmüştür¹⁸. Gene aynı yılın Ocak'ında 60 para olan et, Şubat, Mart ve Nisan aylarında 160 parada seyretmiş ve Haziran'da 93, Eylül'de de 72 paraya düşmüştü. Öteki örneklerde de bu farklılığı görmek mümkündür.

¹³ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 157.

¹⁴ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 93.

¹⁵ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 10, 18.

¹⁶ *Harput Şer. Sic.* No: 389, s. 27, 43, 80, 84.

¹⁷ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 27, 43, 80, 84, 88.

¹⁸ *Harput Şer. Sic.* No: 390, s. 10, 27.

Yüzyılın sonlarına gelinmesine rağmen, gıda maddelerinde önemli bir fiyat artışı görülmemektedir. Mesela, Aralık 1897'de (23 Aralık 1897-28 Recep 1315) sadeyağın kıyyesi 6, pirincin de 2 kuruşta kalmıştı¹⁹. 1897-1898 yıllarında unun kilesi 50, bulgurun kilesi 60 kuruştur²⁰. 1899 Mart'ında bazı gıda maddelerinin fiyatları şöyleydi²¹: Kahvenin kıyyesi 6, pirincin 2, kırmızı kuru üzümün 1,5, karışık üzümün 1, ceviz içinin 1,6, kelle şekerin 3,75, balın 4, zeytinyağının 6, narın 1, portakalın da 1,1 kuruştur. 10 Nisan 1900'de (28 Mart 1316) un ve bulgurun kilesi 120 şer kuruşa yükselmişken, 1901 Mart'ında 80 kuruşa düşmüştür²².

- (Bkz. Grafik V: Harput'ta Ekmek Fiyatları
 Grafik VI: Harput'ta Et Fiyatları
 Tablo V: Harput'ta Bazı Gıda ve Tüketim Maddelerinin Aylık Fiyatları-1864
 Tablo VI: Harput'ta Bazı Gıda ve Tüketim Maddelerinin Aylık Fiyatları-1867
 Tablo VII: Harput'ta Un ve Bulgur Fiyatları
 Tablo VIII: Harput'ta Tuz Fiyatları)

Harput'taki bazı temel gıda maddelerinin fiyatları, bir fikir vermesi bakımından bazı Orta Anadolu şehirleriyle karşılaştırıldığı zaman aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

TABLO III

HARPUT'TA GIDA MADDELERİ FİYATLARININ BAZI ORTA ANADOLU ŞEHİRLERİYLE MUKAYESESİ²³

(Kıyye/Para)

Cinsi	Harput (1845)	Ankara (1844)	Kayseri (1844)	Sivas (1845)
Ekmek	21	16	12	20
Koyuneti	50	66	60	
Sadeyağ	172	220	208	200
Zeytinyağı	320	240	280	300
Pirinç	60		80	68
Bal	160	140	180	170

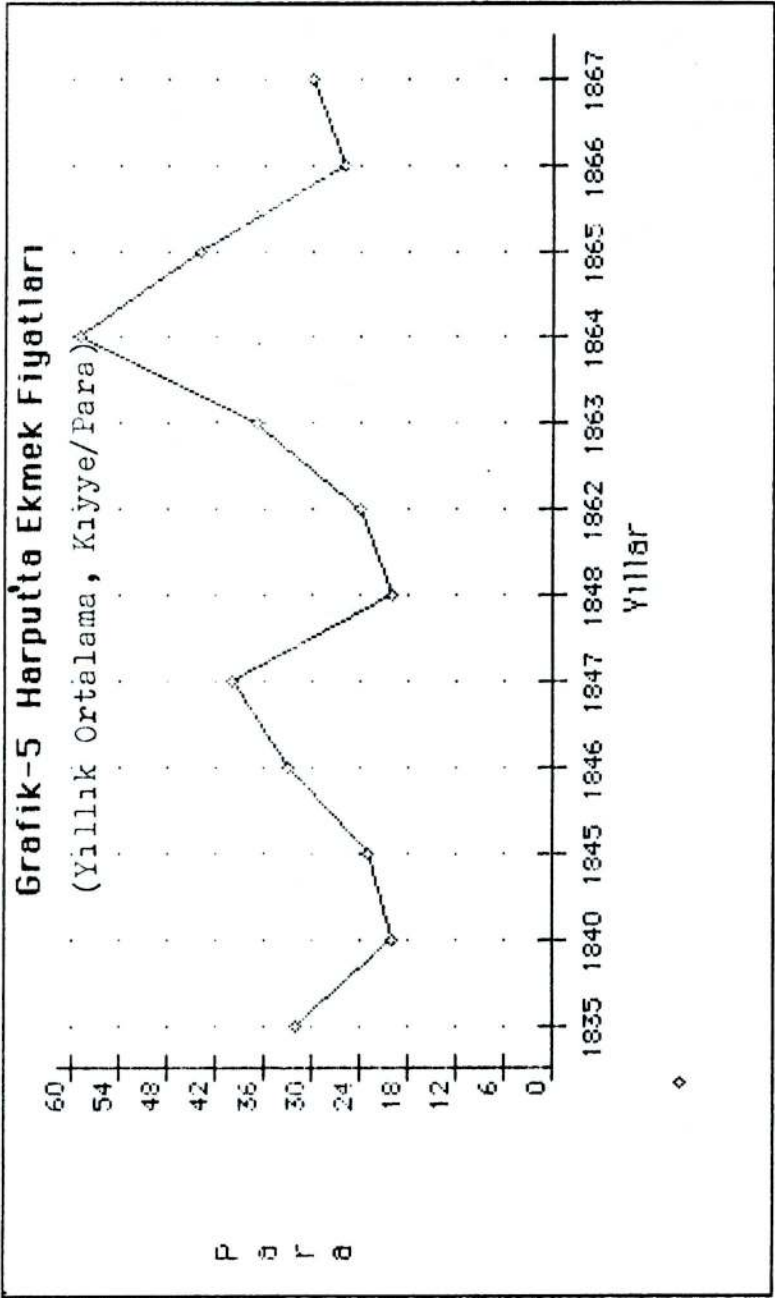
¹⁹ *Harput Şer. Sic.* No: 394, s. 2.

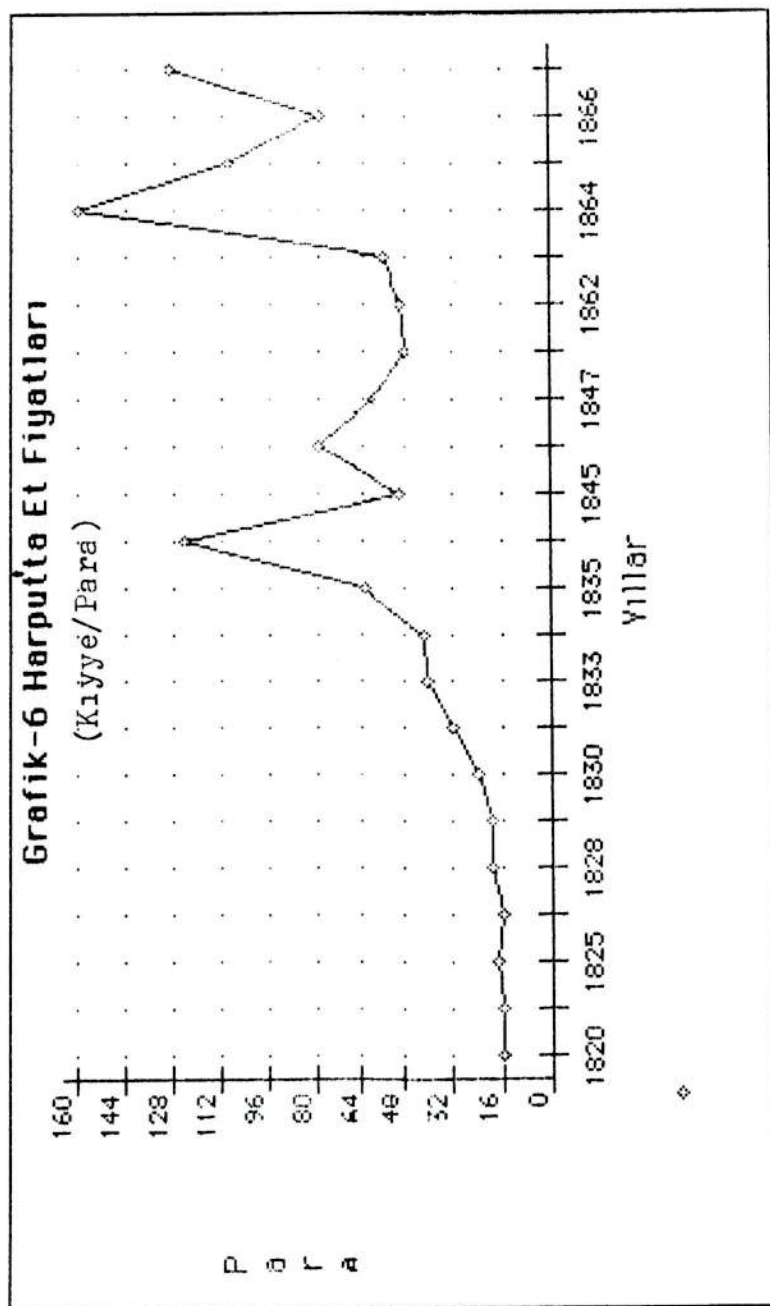
²⁰ *Harput Şer. Sic.* No: 394, s. 46.

²¹ *Harput Şer. Sic.* No: 394, s. 99.

²² *Harput Şer. Sic.* No: 387, s. 129, 159.

²³ Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Basılmamış Doktora Tezi, Ank. 1985, s. 149-161.

TABLO IV
 HARPUT'TA BAZI GIDA VE ZARURİ TÜKETİM
 MADDELERİNİN AYLIK FİYATLARI-1864
 (Kıyye/Para)

	EkmeK	Et	Sadeyağ	Pirinç	Nohut	Tuz	Soğan	Mum	Sabun	Arpa	Saman	Odlun	Kömür
Ocak	26	60	280	80	24	60	10	240	400	33	10	10	20
Şubat	26	160		120	40	60	25	260	400	36	12	10	20
Mart	66,5	160	400	160	80	120	30	280	420	60	20	12	30
Nisan	69	160	360	160	80	160	30	280	440	60	20	12	30
Haziran	54	93	3200	120	60	80	10	260	440	40	40	10	
Eylül		72	340	140			10	280	400				

TABLO V
HARPUT'TA BAZI GIDA ve ZARURI TÜKETİM
MADDELERİNİN AYLIK FİYATLARI-1867

(Kıyye/Para)

	Ekmeç	Et	Sadeyağ	Pirinç	Nohut	Soğan	Mum	Tuz	Sabun	Arpa	Saman	Ođun	Kömür
Mart	30	120	320	120	40	15	370	90	460	25	5	6	25
Nisan	30	115	400	120	40	15	360	95	440		5	6	
Mayıs	28,8	103	400	120	40	10	360	85	440	25	5	6	
Haziran	27	80	320	120	40	10	360	80	440	20	5	6	
Ağustos	24	65											

(Kaynak: Harput Şer'iyye Sicilleri)

TABLO VI
HARPUT'TA UN ve BULGUR FİYATLARI
(Yıllık Ortalama, Kile/Krş.)

	<u>Un</u>	<u>Bulgur</u>
1840		40,4
1845		50,5
1846		52
1847		60,1
1848		41,6
1862	40	
1864	100	105
1867	85,8	43,3
1898	50	60
1900	120	120
1901	80	

(Kaynak: Harput Şer'iyeye Sicilleri)

TABLO VII
HARPUT'TA TUZ FİYATLARI
(Yıllık Ortalama, Kıy./Para)

1835	24
1839	24
1840	32
1845	21
1846	22
1847	22
1848	22
1862	53
1863	60
1864	107
1865	105
1866	80
1867	87,5
1901	40

(Kaynak: Harput Şer'iyeye Sicilleri)

Sadece 1844-1845 yıllarında yapılan bu mukayesede, öncelikle genelde Anadolu şehirlerindeki fiyatlarda bazı sapmalar olsa bile -ki bu normal karşılanmalıdır- büyük bir paralellik göze çarpmaktadır. Özelde ise Harput'ta ekmeğin öteki illere nazaran daha pahalı, etin ise daha ucuz olduğu görülmektedir. Hemen burada dikkati çeken başka bir husus da, Harput ile Sivas arasında önemli bir benzerliğin olmasıdır. Aynı benzerlik Ankara ile Kayseri arasında da mevcuttur. Zira Harput ve Sivas sert iklim kuşağında bulunduğundan ve Ankara ile Kayseri'ye göre ticarî fonksiyonları daha düşük düzeyde bulunduğundan tarıma elverişli olmadığı gibi, iç ticaret yoluyla da hububat ihtiyacı çevre illerden sağlanmasında zorluklarla karşılaştığından, ekmek fiyatları, diğer illere göre % 30 civarında daha pahalı seyretmiştir.

(Bkz. Tablo VII: Harput'ta Bazı Temel Gıda Maddelerinin Genel Seyri)

TABLO VIII
HARPUT'TA BAZI GIDA MADDELERİNİN FİYATLARI
(Yıllık Ortalama, Kıyye/Krş.)

	Sadeyağ	Bal	Pirinç	Şeker	Pekmez	Yemen Kahvesi
1834	5	3,3	1,6		1,4	
1835	5	5,2	3	11	1,5	16
1836		5,5		12,5	2,5	
1839	6,5	6,5	2,5	12	1,5	20
1840	5,5	5	2,5	12		20
1845	4,3	4	1,5	11,5	1,5	
1846	4,5	4,5	2	12	1,5	12
1847	5	5	2,3		1,5	
1848	6,3	5	2,2			10
1862	6,8	5	2,3	10	1,7	
1863	7		3,2			10
1864	8,6	5,5	4	10,7		12,7
1865	7,2		4,5			
1866	8		4,5			
1867	8,5	6	4	9		13
1897	6		2			
1899	6,6	4	2	5		10
1901	6,6	4				10

(Kaynak : Harput Şer'iyye Sicilleri)

3. Diğer Eşya Fiyatları

Bu grupta bazı temel tüketim maddeleri ile günlük hayatta kullanılan çeşitli eşya fiyatları incelenmiştir. Sözkonusu maddelerden mum, sabun, odun, kömür, arpa, saman ve ayakkabı cinsleri resmî fiyata tâbi iken halı, kilim, kap-kacak vb. eşya serbest piyasa fiyatlarına tâbidir. Tablo X'da görüldüğü gibi, 1820'de mumun okkası 2,1 kuruş iken, 1832'de 3,5 kuruşa, 1867'de 9 kuruşa kadar yükselmiş, 1899'da ise 2 kuruşa düşmüştür. 1835'te 6,8 kuruş olan sabun, 1866'da 11 kuruşa kadar yükselmişken, 1899-1901 yıllarında 5 kuruşa kalmıştır. 1835'te yünün okkası 3, pamuğun 4,5, büyük keçenin adedi 8, demirin okkası 4, at nalı gemin 5,5 ve bal mumunun okkası da 19 kuruştur²⁴. 1840 yılında Halep kâğıdının destesi 5,5, Ali kurna kâğıdının 6 kuruş ve bakırın okkası da 24 paraydı²⁵. 1845'te Lahor şalının adedi 980, İngiliz şalının 25 kuruştur. Bir adet şal hırka 103, bir fes 17, iyi bir hamam takımı da 124 kuruştur²⁶.

1848'de battal kâğıdın destesi 21 kuruş, hatıl çivisinin okkası 7, çatalbaş çivinin 100 adedi 21 kuruştur. Aynı tarihte mürekkebin dirhemi (3,207 gr.) 3 paraydı²⁷.

Harput'ta hemen her evde kullanılan üsküre 5-10, teşt 50-80, lenger 5-8, kürsü yorganı 50-60 kuruş arasında seyretmiştir. Mefruşat malzemesi de bilindiği gibi, kalite ve kullanılmışlık derecesine göre değerlendirilirdi. 1867'de yatak 75-100, yorgan 35, döşek 20, kullanılmış bir kilim 47,5 ve bir şamdan da 10 kuruştur²⁸. Gene aynı tarihte bir halı 25, bir kilim 60 kuruştur. Amerikan bezinin topu 50, frenk kuşağının adedi 4, seksendal çitin topu 22, yirmidal çitin topu 28,1, astarlık bezin topu 40, basmanın topu 110, cemedanın adedi de 60 kuruş olarak görülmektedir²⁹.

Bu dönemde cariyelik kurumunun yürürlükte olmasından dolayı, bazı zenginlerin terekelerinde cariyeye ve köleye rastlanmaktadır. 12 Mayıs 1864 (25 Zilkade 1280) tarihli bir terekede bir cariyeye ile bir zenci köleye 2000'er kuruş değer verilmiştir³⁰.

²⁴ Harput Şer. Sic. No: 398, s. 93.

²⁵ Harput Şer. Sic. No: 218, s. 36.

²⁶ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 20.

²⁷ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 51.

²⁸ Harput Şer. Sic. No: 381, s. 72.

²⁹ Harput Şer. Sic. No: 381, s. 88.

³⁰ Harput Şer. Sic. No: 390, s. 40.

Dönem içinde bazı zaruri tüketim maddelerinin, ayakkabı cinsleri ile yakacak fiyatları aşağıdaki tablo ve grafiklerde görülmektedir.

TABLO IX

HARPUT'TA BAZI ZARURİ TÜKETİM MADDELERİNİN
FİYATLARI

(Yıllık Ortalama, Kıyve/Krş.)

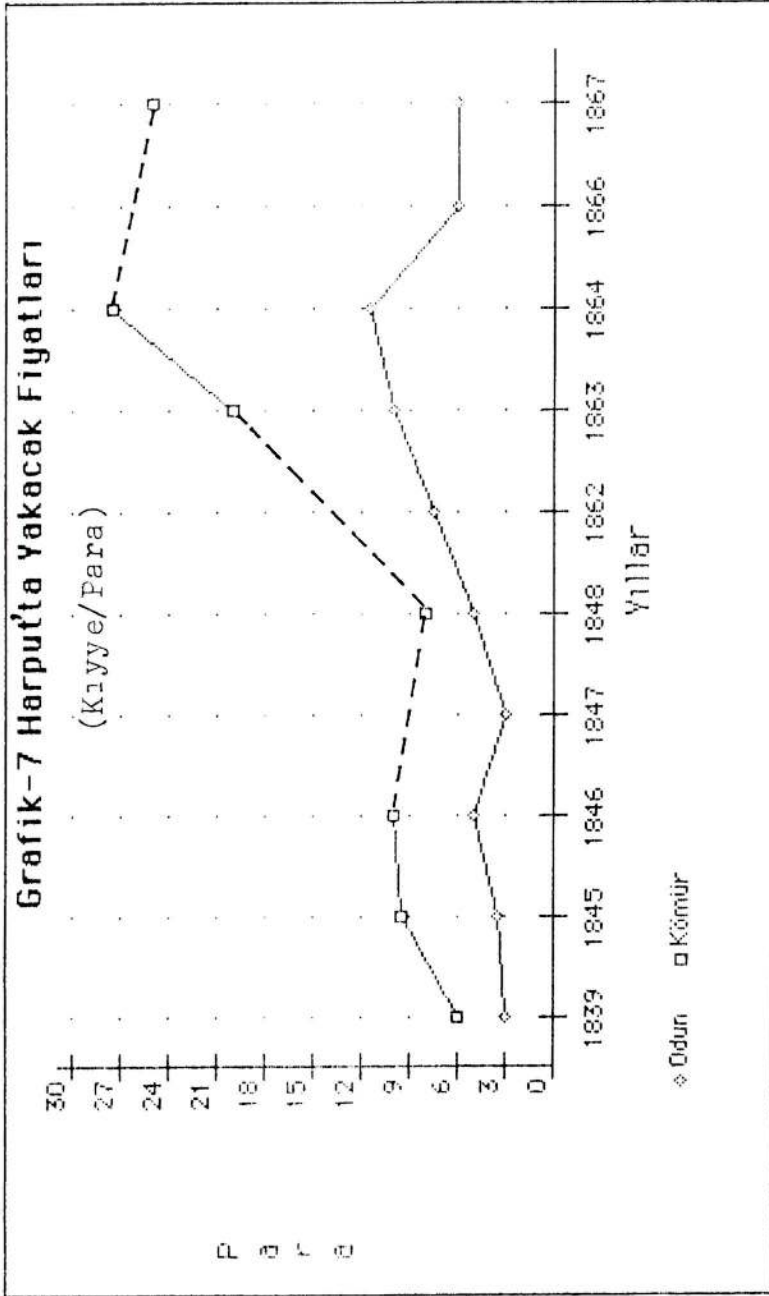
	Mum	Sabun	Pamuk	Yün
1835	4,5	6,8	4,25	3
1839	5,5	11		3
1840	5,5	11,25		
1845	5,8	7	4	3,25
1846	5,5	9	4	
1847		8,25		
1848	5,5	8,25	4	
1862	6,8	11,3		
1863	6,6	10		
1864	6,2	10,4	3,25	5
1865	6,8	9,7		
1866		11		
1867	9	10,8	2,75	7,5
1899	2	5	3,25	
1901		5		

TABLO X

HARPUT'TA BAZI AYAKKABI CİNSLERİNİN
FİYATLARI (Krş. olarak)

	1835	1832-1833	1840
Battal kırmızı çizme	20,5	16	20
İyi kırmızı çizme	19	15	
Zegerdan kırmızı çizme	12,5	9	11,5
Şemame kırmızı çizme	7	6	6
İpek bağlı kırmızı çizme	6	4,5	5
Sarı zenne çizme	12	11	13
Küçük ayak zenne çizmesi	6,5		6,5
Zegerdan yemeni	7,5	5,5	7,5
Küçük ayak yemeni	6	4,5	6
İyi merdane mesh papuç	10	8	10
İyi zenne mesh papuç	8	6	8
Zenne papucu (camus gönlü)	5	4,5	5
Küçük ayak papuç	2,75	2,5	2,5
İpek bağlı papuç	2	1,75	2
Çemşir papuç	1,5	1,25	1,5
Serhatlı mesh	5	4,5	5
Merdane mesh	4,5	3,5	4
Zenne meshi	3	2,5	3
Çemşir döğmeli	1,5	1,25	1,75

(Kaynak: Harput Şer'iyye Sicilleri, 398, s. 93, 128, No: 218, s. 36, 103)

4. Canlı Hayvan Fiyatları

Bu grupta da büyük ve küçük baş hayvan fiyatları incelenmeye çalışılmıştır. Koyun, keçi ve deve gibi hayvanların mübayaa fiyatları da olmakla beraber, bu fiyatlar, devletin resmî fiyatları olup, piyasa fiyatlarından çok düşüktür. Onun için, burada esas alınan rakamlar, terekelere yansıyan rayiç fiyatlardır.

1845'te bir katıra 483,6 ve bir beygire de 600 kuruş değer takdir edilmiştir³². 1847 Nisan'ında da (19 Nisan 1847-23 C. evvel 1263) koyun ve keçinin 20'şer, ineğin 60, katırın da 250 kuruş üzerinden hesaplandığı görülmektedir³³. 1862 yılına ait terekelerde ise koyunun 30-40, ineğin 100-150 ve merkebin de fiyatı 100 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu yıllarda bir kuzu 10, bir tosun da 30 kuruştur³⁴.

1897 Aralık tarihli terekelerden bir öküzün 200, ineğin 100, keçinin 25, oğlağın 10, koyunun 40, merkebin de 200 kuruş olduğu görülmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki, canlı hayvan fiyatları, hayvanın yaşına ve besili oluşuna göre değişen fiyatlardır. Aynı yılın aynı ayında bir cins hayvana verilen fiyatlar farklı olabilir. Bunun sebebini, hayvanın özelliğinde aramak gerekir. Onun için yüzyıl içinde, canlı hayvan fiyatlarının yıllık ortalama fiyatları Tablo XI'de verilmiştir.

³² Harput Şer. Sic. No: 392, s. 20.

³³ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 36.

³⁴ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 18.

TABLO XI
HARPUT'TA CANLI HAYVAN FİYATLARI³⁵
(Ortalama, Krş. olarak)

	Koyun	Keçi	İnek	Öküz	Merkep
1847	20	20	60		30
1862	40	37,5	87,5	179	
1864	41,5	33	119	200	150
1865	46	30	112,5	178	100
1867	29,5	26,3	110	190	115
1893		20	100		50
1897		25	100	200	
1898	30	21	86	100	125
1899	25	16	65	100	70
1900	40		100		
1902		30	100	120	
1906	30	30	120	150	150

5. Taşınmaz Malların Fiyatları

Resmî kayıtlara intikal etmiş belge veya davalardan, dönemin ev, bağ, bahçe, tarla, dükkân vb. taşınmaz malların fiyatlarını görebilmek mümkündür. Taşınmaz malların fiyatları da resmî fiyatlar olmayıp, piyasa fiyatlarıdır. Tarlanın sulu-susuz veya verimliliğine, evin müstemilatına, semtine, dükkânın da iş yapabilirliğine göre değer verilirdi. Bu hususlar, taşınmazların fiyatlarının belirlenmesinde, her devirde göz önünde bulundurulmuş hususlardır.

Mesela, 30 Aralık 1830 (15 Recep 1246) tarihinde Ağa Camii mahallesinde, bir tarafı Hacı Ali'nin torunu Mustafa'nın evi, bir tarafı mezbelelik ve iki tarafı da umumi yol ile çevrili olan iki katlı, sofasının bir tarafı mutfak, bir tarafı kiler, önünde eyvan ve avlusu ve helası, dışarıda da bir oda, bir eyvan ve altlarında da ahır bulunan bir ev, sahipleri Memiş Filik-zâde ve kardeşi kızı Ümmügülsüm tarafından, Dürri-zâde Mehmet

³⁵ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 20, 36, 55, No: 389, s. 4, 6, 7, 18, No: 390, s. 15, 25, 40, 85, 102, 126, 148, No: 381, s. 13, 14, 19, 32, 74, 79, 81, 97, No: 394, s. 6, 7, 13, 46, 52, 78, 121, No: 387, s. 13, 20, 84, 207, 254, 255, 269, 291.

Muhtar Efendi'ye 6.500 kuruşa satılmıştır³⁶. Burada evin fiyatını tespit ederken, o dönem bir Harput evinin umumî çehresi hakkında da bir fikir sahibi olunabilmektedir.

1832 yılında da Ahi Musa mahallesinde, müştemilatının teferruatı belirtilmeyen bir ev 100 kuruşa satılmıştır³⁷. 1847 tarihli bir terekede, Saraçlar çarşısında bir dükkâna 1000, terzi dükkânına 500, demirci dükkânına 500 ve Hoca Mescit mahallesindeki bir eve de 4.500 kuruş kıymet takdir edilmiştir³⁸. Gene aynı tarihli tereke kayıtlarından bir kıt'a teğek bağın 150³⁹, başka bir kıt'a teğek bağın da 320 kuruş olduğu görülmektedir⁴⁰. Bu farklılık, bağların mevki ve verimliliğinden ileri gelmiş olsa gerektir.

1862 tarihinde Mercümot köyündeki bir eve 700 kuruş değer takdir edilirken⁴¹, bir kile tohum ekilebilir bir kıt'a (yarım dönüm) tarla da 700 kuruşa satılmıştır⁴². 1864 tarihli bir tereke kaydında, bir söğüt bahçesinin 150, iki adet dut ağacının 80 -ki her dut ağacı 40 kuruş- ve bir teğek bağın 60 kuruş olduğu görülmektedir⁴³. Gene aynı tarihte Kesrik köyü hudutları dahilinde 5,5 kile tohum ekilebilir 9 kıt'a (4,5 dönüm) tarla 2500 kuruşa⁴⁴, Kövenk köyünde de dört ölçek tohum ekilebilir bir tarla da 300 kuruşa satılmıştır⁴⁵. 1864'te Şehsuvar köyünde 1 kile tohum ekilebilir sulu tarla ise 650 kuruşa satılmıştır⁴⁶. Dikkat edilirse, tarlaların sulu veya susuz olması arasındaki fark, hemen göze çarpmaktadır.

1867 tarihli terekelerde 15 adet zerdali ağacına 400 kuruş⁴⁷ -ki her ağacı 26,6 kuruş- 13 dut ağacına 50 kuruş -her ağaç 3,8 kuruş-, 30 erik ağacına 20 kuruş -her ağaç 26,6 para- kıymet takdir edilmiştir⁴⁸.

Aynı tarihli başka bir terekeden bir bezirhanenin (bulgur değirmeni) 550, bir kavaklığın 75 ve Hal köyündeki bir evin de 1.300 kuruştan

³⁶ Harput Şer. Sic. No: 398, s. 114.

³⁷ Harput Şer. Sic. No: 398, s. 47.

³⁸ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 36.

³⁹ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 55.

⁴⁰ Harput Şer. Sic. No: 392, s. 60.

⁴¹ Harput Şer. Sic. No: 389, s. 16.

⁴² Harput Şer. Sic. No: 389, s. 129.

⁴³ Harput Şer. Sic. No: 390, s. 34.

⁴⁴ Harput Şer. Sic. No: 390, s. 35.

⁴⁵ Harput Şer. Sic. No: 390, s. 35.

⁴⁶ Harput Şer. Sic. No: 390, s. 76.

⁴⁷ Harput Şer. Sic. No: 381, s. 10.

⁴⁸ Harput Şer. Sic. No: 381, s. 32.

hesaplandığı tespit edilmiştir⁴⁹. 1897'de Çorcuk köyündeki bir eve 100, bir kavak bahçesine ve bir bağa 100 er kuruş fiyat verilmiştir⁵⁰.

Verilen bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, yukarıda da değinildiği gibi, taşınmaz malın fiyatı, verimlilik, müşteriler, işlerlik ve semtine göre değişmektedir. Ayrıca alıcı ile satıcının o anda içinde buldukları maddî durum da fiyatlara etki eden başka bir unsurdur.

C — ÜCRETLER

Buraya kadar çeşitli kalemlerde incelenmeye çalışılan fiyatların mahiyetinin daha iyi kavranabilmesi için, dönemin ücretlerinin incelenmesine ve ikisi arasında bir mukayese yapılmasına ihtiyaç vardır.

Ücretler ve maaşlar, kaynakları itibarıyla çeşitlilik arzederler. Devlet kademesinde çalışan -asker veya sivil- maaşını mîrîden, din görevlileri bağlı buldukları vakıftan, usta ve işçiler de işverenden ücretlerini alırlardı. Herhangi bir göreve atanan kimseye verilen görev beratında, görevin mahiyeti, hak ve yetkileri ile alacağı ücret belirtilirdi. Aynı şekilde, vakıflara tayin edilen görevlilerin de, görevlerinin türü ve istihkakları teferruatıyla açıklanırdı. Fiilen çalışan usta, kalfa, çırak ve işçilerin gündelikleri, genellikle yılda iki defa -iki üç defa olabilir- verilen narhlarda tespit edilirdi.

Fakat Harput sicillerinde verilen narh defterlerinde, sebebi şimdilik anlaşılamayan bir sebepten dolayı, usta, kalfa, çırak ve işçi gündelikleri belirtilmemiştir. Dolayısıyla hem bu kesimin ücretlerini ve hem de ücretlerin fiyatlar karşısındaki durumlarını izleyebilme imkânı olmadı. Ancak bazı yıllarda, asker ve sivil kesimden bazı görevlilerin ücretleri esas alınarak, konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Mesela, 1828 tarihinde (7 Eylül 1828-25 Safer 1244) bir vakıfa imam olarak tayin edilen kimseye, senede 15 Harput kilesi buğday (1050 kg.), medresenin Sıbyan Mektebine öğretmen olana da 12 kile buğday, müderrise de senede 20 kuruş ücret tahsis edilmiştir⁵¹. 7 Mayıs 1829 (3 Zilkade 1244) tarihinde, bir vakfın müderrisine, aylık 20 kuruş ücret verilmesi öngörülmüştür⁵². Başka bir medresede müderrislik yapana da, aylık 100 kuruş ücret ödenmesi vakfiyede belirtilmiştir⁵³. Vakıf görevlilerinin ücretleri arasındaki bu farklılık, vakıfların malî gücüyle ilgili olan bir husustur. 1839

⁴⁹ *Harput Şer. Sic.* No: 381. s. 97.

⁵⁰ *Harput Şer. Sic.* No: 394, s. 6.

⁵¹ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 27.

⁵² *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 25.

⁵³ *Harput Şer. Sic.* No: 398, s. 145.

yılında Harput Kazası Defter Nazırlığı Mukayyitliğine ⁵⁴ atanan Hacı Osman Efendi'nin aylık maaşı da 350 kuruş olarak tespit edilmiştir ⁵⁵. 1845 yılında (3 Şubat 1845-25 Muharrem 1262) Anadolu Ordusu 10. Alayın Baş İmamı İsmail Efendi İbni Abdullah'ın aylığının 250 kuruş olduğu te-rekesinden anlaşılmaktadır ⁵⁶. Bu ücretlerle fiyatlar karşılaştırıldığında, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

TABLO XII

1839 YILINDA 350 KURUŞ MAAŞ ALAN DEFTER NAZIRLIĞI
MUKAYYİDİNİN O GÜNKÜ FİYATLARLA ALABİLDİĞİ BAZI
MADDELERİN MİKTARI

Cinsi	Birimi	1839 Yılı Fiyatı		Alabildiği Miktar	
İstanbul	22 Ayar	33	Krş.	10,60	Adet
Zer-i Mahbubu	2,448 Gr.				
Buğday	Kile	10	Krş.	35	Kile
Ekmek	Okka	20	Para	700	Okka
Et	Okka	120	Para	116	Okka
Bulgur	Kile	40	Krş.	8,75	Kile
Sadeyağ	Okka	6,5	Krş. (yaklaşık)	54	Okka
Pirinç	Okka	2,5	Krş.	140	Okka
Mum	Okka	5,5	Krş. (yaklaşık)	64	Okka
Sabun	Okka	11	Krş.	31,8	Okka

Aynı şekilde Alay Baş İmamının bir aylığı ile alabildiği aynı madde-lerin miktarları Tablo XIII'te verilmiştir.

⁵⁴ Defter Nazırlığı Mukayyitliği, Tanzimatla birlikte kurulan yeni bir kurumdur. Görevleri, görevli bulunduğu kazada, Muharrem ve Recep ayları itibariyle her altı ayda bir düzenledikleri yoklama defterini İstanbul'a göndermekti. Bu deftere, doğan, ölen, gelip-giden İslam veya reayayı eşkal ve oturdukları mahalle ile birlikte kaydetmek, reayanın cizye evrakını kontrol etmek ve bunları da deftere işlemek, ölen reayanın durumlarını etraflı ola-rak yazmak, Defter Nazırlığının başlıca görevleriydi.

⁵⁵ *Harput Şer. Sic. No: 218, s. 111.*

⁵⁶ *Harput Şer. Sic. No: 392, s. 25.*

TABLO XIII

1845 YILINDA 250 KURUŞ AYLIK MAAŞ ALAN ALAY İMAMININ O GÜNKÜ FİYATLARLA ALABİLDİĞİ BAZI MADDELERİN MİKTARI

Cinsi	Birimi	1845 Yılı Fiyatı		Alabildiği Miktar	
İstanbul Zer-i Mahbubu	22 Ayar 2,448 Gr.	37,62	Krş.	6,6	Adet
Ekmek	Okka	20	Para	500	Okka
Et	Okka	50	Para	200	Okka
Bulgur	Kile	50,5	Krş.	5	Kile
Sadeyağ	Okka	4,3	Krş.	58	Okka
Pirinç	Okka	1,5	Krş.	116,6	Okka
Mum	Okka	5,8	Krş.	41,4	Okka
Sabun	Okka	7	Krş.	35,7	Okka

Kaynakların suskunluğu, bu mukayeseyi yatay ve dikey olarak daha fazla götürmeye imkân bırakmamaktadır. Öyle dahi olsa, gene de bir fikir verildiği söylenebilir.

D — ESNAF-PAZAR-HALK İLİŞKİLER

Fiyatların araştırılmasında, esnaf-pazar-halk ilişkileri de önemli bir husustur. Zira gerek halkın, gerekse esnafın korunması, devletin öteden beri takip ettiği bir prensiptir. Bu amaçla, bu konuda da çok önemli tedbirler alınmıştır. Esnaf teşkilatı, yüzyıllar boyunca Türk ekonomisinin en önemli öğelerinden birini teşkil etmiş, bu teşkilat sayesinde şehir ekonomisi büyük bir ahenk içinde varlığını sürdürmüştür. Her esnaf grubu, eğitim, imalat ve pazarlama konularında belli kurallara bağlıydı.

Buna rağmen, zaman zaman devletin koyduğu kurallara uyulmadığı görülmüştür. Haksız kazanç elde etme heveslileri, hem esnaflık kurallarını çiğnediklerinden ve dolayısıyla halkı zor durumlarda bıraktıklarından, bu gibilerle her dönemde mücadele edilmiştir. Kurallara uymayan esnafa verilen cezalar sürgün, kalebend, işyeri kapatma cezalarıydı.

Söz konusu yasaklamalar ve cezalar, daha önceki yüzyıllarda fermanlarla ilan edilirken ve mer'iyet kazanırken, 1840 tarihli "Ceza Kanunnâme-i

Humâyûnu"nu tamamlar mahiyette olan 20 Aralık 1850 (15 Safer 1267) tarihinde yayınlanan "Kanun-u Cedid" in 19. maddesinde yer almıştır.

Buna göre; "Bakkal ve kasap ve habbâz ve sair bu misüllü esnaftan dirhemi noksan olanlar veyahut narhdan ziyadeye furuht edenlerin hapisle te'dibinde, dükkânları kapanıp bir nev' ahz ve itasının ta'tilini müstelzim olacağından bunlar hakkında sûret-i şer'iyyesi üzere derece-i cünhasına göre kâimen üçden 79 adede kadar hapishane önünde değnek darbiyla icrâyı te'dib kılına. Ve fakat ısrarları takdirinde dahi hapisleri caiz ola. Ve bu makûle esnaf üç defa kabahatle tutulup icabına göre hapis ve darp ile te'dib olunduktan sonra defa-i râbi'ada yine bu suretle habasete cür'et ederse ol ahled alıp-vereceği İhtisap Nezareti ve Esnaf Kethüdarları ma'rifetiyle tesviye ettirilerek kendisi fi-mâ-ba'd çıkarıldığı esnaflıkta olmamak üzere memleketine tard ve def kılınması" öngörülmüştü⁵⁷. Dikkat edilirse, daha önceki uygulamalar, bu tarihte kanunlaştırılmıştır⁵⁸.

Devlet, zaman zaman eyaletlerden satın aldığı zahirenin fiyatını, piyasa şartlarına göre ayarlardı. 1826'da (4 Eylül 1826-5 Safer 1242) Harput'ta, her Harput kilesi buğday 3 kuruş iken, zahire fiyatlarındaki artıştan dolayı, kilesi 5 kuruşa yükseltilmiştir⁵⁹. 1835'te de buğdayın kilesinin rayicinin 50 kuruş olduğu ve buna göre, ekmek fiyatının 33 para 1 akçe olarak belirlendiği görülmektedir⁶⁰. Aynı kararlar, ekmekçibaşının somun değil, has ve pişkin ekmek pişireceğini taahhüt ettiği anlaşılmaktadır.

Bazen, herhangi bir kıtlık olmadığı halde, bazı muhtekirlerin, ellerindeki buğdayı ileride daha yüksek fiyatla satacağı düşüncesinden dolayı satmadıkları ve bu yüzden de sun'i bir darlık meydana geldiği görülmektedir. Bu da tabii olarak, halkın ekmeklik buğday dahi bulamayacak derecede sıkıntılara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Böyle bir vakıa, 1846 Şubat'ında meydana gelmiştir. Bir Harput kilesi buğday 70-75 kuruştan satılır olmuştu. Bu uygunsuz vaziyetin önüne geçmek için, şehir meclisi, bir Harput kilesi buğdayın 60 kuruştan satılmasına, buna uymayanların ve buğdayı başka yörelere kaçırmaya çalışanların, tayin edilen özel adamlar vasatısıyla yakalanıp, ellerindeki buğdayın zaptedilmesine karar verilmişti⁶¹.

Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, her zaman esnaftan yapılan alışverişlerle mümkün olmayabilirdi. Hatta bazan bu alış-veriş aksayabilirdi.

⁵⁷ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır, 1986, s. 830.

⁵⁸ M. Öztürk, *a.g. Doktora Tezi*, s. 252, 164 nolu dipnot.

⁵⁹ *Harput Şer. Sic.* No: 389, s. 19.

⁶⁰ *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 96.

⁶¹ *Harput Şer. Sic.* No: 392, s. 7.

Onun için özellikle et ihtiyacının karşılanması hususunda, bazı kimselere bu iş havale edilirdi. Mesela, 17 Temmuz 1835 (21 R. Evvel 1251) de Harput'ta askerin et ihtiyacını karşılamak üzere bir kasap tayini ve bu kasaba da mîrîden sermaye olmak üzere para verilmesi kararlaştırılmıştı⁶². Böylece hem askerin et ihtiyacı garantiye alınmış ve hem de esnaf ve halkın darlığa düşmeleri önlenmiş oluyordu.

Halkı, Tanrının padişaha bir emaneti olarak gören devlet, halkı koruduğu gibi, elbette esnafın da hak ve hukukunu koruyacaktı. Onun hiçbir şekilde mağdur olmasını istemeyen devlet, esnafın hakkını, ölmüş bir kimsede olsa bile, onu tahsil edip alacaklısına verirdi. Mesela, 1 Mayıs 1837 (25 Muharrem 1253) tarihinde, Reşit Paşa sağlığında, nalbant esnafından 3.900, palasçı esnafından 400, semerci esnafından da 2112 kuruşluk çeşitli kalemlerden malzeme almış ve borcunu ödeyemeden ölmüştü. Adı geçen esnaf temsilcileri mahkemeye başvurarak gereğinin yapılmasını istemişlerdi. Reşit Paşa'nın mirahoru da bu durumu tasdik edince, Reşit Paşa'nın muhallefatından, alacaklılara borçları ödenmiştir⁶³.

Esnaf arasında iktisadî rekabete de rastlanmaktadır. Hatta bu rekabet, bazan cinayetlere kadar varabiliyordu. Mesela, Harput'un Kehli köyünden Mustafa bin Mehmet, Kocabaş Boz Karabet veled-i Tato'yu kendi bezirhanesine rakip olarak bezirhane açıp, varidatına taarruz ettiği düşüncesiyle 1847 tarihinde öldürmüştü⁶⁴. Tato'nun varisleri, kısas talep etmişlerse de, Mustafa bin Mehmet, hapisle cezalandırılmıştır.

Şehirlerde kullanılan ölçü ve tartıların ayarlarının, bilerek veya bilmeyerek bozulduğu ve bu yüzden de bazı problemlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. İdare, bunu önlemek, ölçü ve tartıların ayarını korumak için azamî dikkati sarfederdi. Buna rağmen, 1840'larda Harput'ta kullanılan *kilenin* eksik vezinli olduğu görülmüş ve yayınlanan bir emirle, kilenin asıl veznine sadık kalınması, buna uymayanlar hakkında gereğinin yapılması istenmiştir. Buna göre 1 Harput *buğday kilesi* 54 kıyye (69.228 Kg.), bir *arpa kilesi* de 42 kıyye (53.844 Kg.) olarak belirlenmiştir⁶⁵.

İktisadî hayatta, günlük pazarlar, bugün bile önemlerini korumaktadırlar. Hele XIX. yüzyılda, pazarlara olan ihtiyaç, herhalde daha fazlaydı. Anadolu'nun çeşitli kentlerinde, günlük, haftalık veya mevsimlik pazar ve

⁶² *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 95.

⁶³ *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 119.

⁶⁴ *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 392.

⁶⁵ *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 117.

panayırların kurulduğu bilinmektedir⁶⁶. Harput'da da 1835 yılında, halkın günlük ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla, haftada bir gün *pazar* kurulması kararlaştırılmıştır⁶⁷.

SONUÇ

Harput'ta fiyatların incelenmesiyle, imparatorluğun fiyat tarihinden bir kesit sunulmuş oldu. Özelde Harput'ta fiyatların seyri verilirken, genelde imparatorluğun iktisadî durumu, bu açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre şu sonuçlara varıldığı söylenebilir.

XIX. yüzyılda, devletin temel para biriminin Kuruş ve Para olduğunu, akçenin ise kullanılmayacak hale geldiğinden artık tedavül etmediğini ve iç ve dış etkenlerden dolayı, paranın sürekli değer kaybettiğini, buna karşılık, tedavüldeki altın fiyatlarının yükseldiğini belirtmiştik. Nitekim 1801 yılında 12,8 gr. vezninde olan Kuruş, 1846 yılında 1,224 grama düşerek % 90,43 oranında değer kaybetmiştir. 1801'de Fındık altını, 12,8 gr. olan kuruşlardan 7 tanesi ile, yani, 89,6 gr. gümüş ile alınabilmekteydi. Oysa 1846 yılında aynı altın, 1,224 gr. veznindeki kuruşlardan 38 tanesiyle, yani 46,51 gr. gümüşle alınır hale geldi. Buna göre gümüş, altın karşısında değer kazanmış oluyordu. Ama altın fiyatları da kemiyet itibarıyla artmaktaydı. Öte yandan, Kuruşun değer kaybına paralel olarak, Para da değer kaybetmiştir. Nitekim 12,8 gr. vezninde olan Kuruşun 1/40'ı ile, 1,224 gr. vezninde olan Kuruşun 1/40'ı, yani parası arasında da değer farkı olacaktır. Hatta 1840'lara kadar eşya fiyatları çoğunlukla "Para" ile ifade edilirken, bu tarihten sonra, 300-500 paraya yükselen fiyatlar, giderek "Kuruş"la ifade edilmeye başlanmıştır. Gerçekten de yüzyılın sonlarında, Lira-Kuruş ikilisi, Kuruş ve paranın yerini alacaktır.

Harput'ta fiyatlar, genel olarak değerlendirilirse, Tablo XIV'teki durum karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁶ Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)*, DTCE. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985, s. 34, 134, 186.

⁶⁷ *Harput Şer. Sic.* No: 218, s. 124.

TABLO XIV

XIX. YÜZYILDA HARPUT'TA FİYATLARIN

GENEL SEYRİ (Min.-Max.)

Cinsi	Birimi	Krş/Para	Minimum	Maximum	Endeks
Buğday	Kile	Kuruş	5	90	1800
Arpa	Kile	Kuruş	3	57,5	1916,66
Ekmek	Okka	Para	20	60	300
Koyun eti	Okka	Para	16	160	1000
Un	Okka	Para	40	120	300
Bulgur	Okka	Para	40	120	300
Sadeyağ	Okka	Kuruş	4,3	8,5	197,67
Bal	Okka	Kuruş	3,3	6	181,81
Pirinç	Okka	Kuruş	1,5	4,5	300
Şeker	Okka	Kuruş	5	12,5	250
Mum	Okka	Kuruş	2	9	450
Sabun	Okka	Kuruş	5	11,25	225
Tuz	Okka	Para	21	107	509,52
Odun	Okka	Para	3	11,5	383,33
Pamuk	Okka	Kuruş	2,75	4,25	154,54
Kırmızı çizme	Çift	Kuruş	16	20,5	128,12
İyi yemeni	Çift	Kuruş	5,5	7,5	136,36
Koyun	Baş	Kuruş	20	46	230
Keçi	Baş	Kuruş	16	37,5	234,25
İnek	Baş	Kuruş	60	120	200

Buna göre, çeşitli kalemlerden temel maddelerin fiyatları, dönem içindeki minimum-maximum değerleri ele alındığı halde, netice itibarıyla fiyatlarında önemli bir artışın meydana gelmediği görülmektedir. Mesela, buğdayın dönem içindeki endeksi 1.800'dür. Yıllık endeksi ise 18'dir. Bu oran, ekmekte 3, koyun etinde 10, un ve bulgurda 3, sadeyağda 1,9, balda 1,8, sabunda 2,2 ve odunda da 3,8'dir. O halde, en yüksek artış, buğdayda meydana gelmiştir. Bunun da sebebi, seferler dolayısıyla, eyaletlerden büyük miktarda zahire alınması, spekülasyonlar ve zaman zaman mahallî üretimin düşmesi hususlarıdır.

Ücretlerin fiyatlar karşısında yapılan değerlendirmeleri, daha ileri götürülememesine rağmen, verilen örneklerde dahi, ücretlerin alımgücü hakkında bir fikir vermektedir.

İncelenen belgelerde Amerikan bezi, Lahor Şalı, İngilizkâri, Fransızkâri mamullerin yer alması, hem Harput'un canlı bir ticaret merkezi olduğunu hem de Batı kaynaklı malların Türk piyasasına girdiğini göstermektedir.